

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 331.1:338.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2024-4.2>

Богущ Л.Г.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу
досліджень ризиків у сфері зайнятості населення,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України

РЕАЛІЗАЦІЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ЄС ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ НЕЗАДЕКЛАРОВАНОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ, ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

В статті визначені напрями, особливості, перспективи реалізації в Україні рекомендацій ЄС і МОП щодо виявлення, контролю, запобігання, профілактики праці та зайнятості без декларування, обов'язкового згідно із чинними нормами соціально-трудового права. Потреби в розширенні легітимної присутності на зовнішніх ринках товарів і послуг, активізації участі в міжнародних економічних та інвестиційних програмах, реалізації євроінтеграційних прагнень зобов'язують державу Україну і національних виробників ефективно адаптувати міжнародні стандарти, вимоги та практичні здобутки іноземних партнерів за цим напрямом регулювання сфери зайнятості. Магістральним орієнтиром директив і рекомендацій ЄС для України є заохочення переходу від незадекларованої праці до трудових відносин, унормованих за удосконаленими національними стандартами, в межах послідовної скоординованої державної політики одночасного зниження привабливості сукупності форм зайнятості без декларування для роботодавців і працівників, перетворення її на офіційну зайнятість.

Ключові слова: незадекларована праця, робоча сила, механізм регулювання зайнятості, інспекція праці, євроінтеграція, соціально-економічна політика.

IMPLEMENTATION OF THE EU RECOMMENDATIONS ON THE UNDECLARED LABOUR PREVENTION IN UKRAINE: DIRECTIONS, FEATURES, PROSPECTS

Bogush Larysa

*Institute for Demography and Problems of Life Quality of the
National Academy of Sciences of Ukraine*

The article defines the directions, features and prospects for the implementing in Ukraine the EU and ILO recommendations on the identification, control, restriction and prevention of labour and employment without declaration, which is mandatory according to the current socio-labour law norms. The needs for expanding the legitimate presence on foreign markets of goods and services, intensifying participation in international economic and investment programs, carrying out European integration aspirations oblige the state of Ukraine and national producers to adapt effectively the international standards, requirements, and practice achievements of foreign partners in this area of employment and labour market regulation. The EU and the ILO, as well as the scientific expert community recognize the undeclared labour as a systemic threat to national security in terms of implementing the economic, investment, social, and migration policies goals. The main guideline of the EU directives and recommendations for Ukraine is to stimulate the undeclared labour transition to labour relations regulated according to improved national standards within the framework of consecutive coordinated state policy for simultaneous reducing the attractiveness of the range of undeclared employment forms for both employers and workers, as well as transforming it into official employment. Activities to identify, mitigate and eliminate the undeclared labour manifestations and consequences should be based on the balance of economy-wide, sectoral and industry-specific, inspection and control, preventive measures with the involvement of authorized bodies for regulating and monitoring socio-labour relations, the employment sphere and labour market, law enforcement structures, civil society institutions (including those for trilateral cooperation of the

state, employees and employers). This requires systematic preventing of the economy's shadowing, increasing wages, implementing anti-cyclical social policy, adjusting the labour inspection powers and methods in the area of identifying violations related to labour non-declaration in large and medium-sized businesses, agencies that provide services for selecting, recruiting personnel, and mediating in his employment.

Keywords: undeclared labour, workforce, employment regulatory mechanism, labour inspection, European integration, socio-economic policy.

Постановка проблеми. Послідовне ущільнення транспортно-логістичних, інформаційно-комунікаційних, торгових, виробничих зв'язків між країнами світу результує в уніфікації та глобалізації сукупності стандартів життєдіяльності, вимог до параметрів професійно-кваліфікаційного потенціалу та конкурентоспроможності економічно активних індивідів, умов і якості робочого середовища, організації соціально-трудова відносин. Прагнучи розширення легітимної присутності на зовнішніх ринках товарів і послуг, активнішої участі в міжнародних економічних та інвестиційних програмах, держава Україна і національні виробники мають враховувати вимоги та практику іноземних партнерів у сфері регулювання зайнятості, зокрема, з питань відстеження, контролю, запобігання незадекларованій праці. Конструктивна діяльність державних інституцій з цієї проблематики є невід'ємною частиною реалізації євроінтеграційних прагнень України, умови якої окреслені Угодою про асоціацію з ЄС, ратифікованою в 2014 р. Комплекс відповідних зобов'язань, обов'язкових для імплементації у вітчизняній практиці, містить положення щодо уніфікації та удосконалення нормативної бази соціально-трудова відносин, вимог до якості виробничого середовища, соціального захисту працівників, обліку та оподаткування фінансово-економічних результатів капіталізації праці, у т. ч. з проблем контролю і скорочення некримінального незадекларованого сегменту зайнятості у формальній і тіньовій економіці.

У ЄС, інших розвинутих країнах світу, як і в Україні праця без належного декларування визнана загрозливим суспільно-економічним явищем, що завдає шкоди наповненню державних і місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового страхування, а відтак соціальному забезпеченню спектру категорій населення (дітей і молоді, працюючих, пенсіонерів), збалансуванню територіальних підсистем зайнятості, демографічного та професійно-кваліфікаційного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні підходи до ідентифікації та регулювання незадекларованої праці у формальному і тіньовому секторах економіки послідовно обґрунтовуються фахівцями МОП, Європейської Комісії, Європейського агентства з питань праці [1; 2]. Зважаючи на суспільний запит щодо просування євроінтеграційних процесів, актуальною частиною вітчизняного наукового доробку

з проблем справедливого декларування праці є вивчення тематичного світового досвіду, у т. ч. в сфері інспектування праці (М.В. Торжевський, Л.А. Українець, Р.В. Павловський) [3–5].

Адаптуючи рекомендації МОП і ЄК до вітчизняних реалій, методичне забезпечення діяльності з виявлення та протидії випадкам неналежного декларування праці розробляють Державна служба України з питань праці [6], а також дослідники прикладних проблем якості виробничого середовища та охорони праці (зокрема, С.В. Стасюк, В.В. Майстренко, В.Б. Енгстрем, А.В. Квітко) [7].

Результативність політики і практики регулювання незадекларованої праці поліпшується завдяки урахуванню сукупності загальнодержавних і територіальних чинників таких стратегій економічно активного населення та підприємців (Н.П. Струк, Д.М. Вальнюк, О. Підхормний, М. Рубаха, Б.І. Пшик, О.О. Другов, У.Я. Грудзевич) [8–10]. Правові наслідки недекларування праці для роботодавця і працівника узагальнила Т.М. Таїрова [11].

Аналіз зазначених публікацій засвідчив необхідність подальшого обґрунтування напрямів та пріоритетів протидії практиці недекларування праці в Україні в контексті підвищення ефективності впровадження чинних нормативно-правових засад соціально-трудова відносин та соціального захисту економічно активного населення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення шляхів та перспектив реалізації в Україні рекомендацій ЄС щодо профілактики незадекларованої праці з урахуванням національної специфіки її поширення та функціонування у формальній і тіньовій економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поділяючи підхід МОП, у ЄС незадекларовану працю трактують в контексті широкого поняття неформальної економіки, під якою розуміють усі види економічної діяльності, здійснювані працівниками та економічними одиницями, що (згідно із законом або на практиці) не охоплені або недостатньо охоплені офіційними угодами [1, с. V]. Згідно з Повідомленням Європейської Комісії № 98/219 від 7.04.1998 р., незадекларована праця належить до оплачуваної діяльності, яка є законною щодо її природи, але не декларується в органах державної влади [1, с. 3]. Це визначення виключає зі сфери незадекларованої праці злочинну діяльність та працю, що не повинна

декларуватися в органах державної влади (наприклад, економіку домогосподарств, волонтерську роботу), вказуючи на ключові риси зазначеного поняття, а також на основні суспільно-економічні загрози недекларування праці та зайнятості. Ці загрози пов'язують із: порушенням сталості систем соціального захисту і державних фінансів; звуженням бази оподаткування, порушенням норм трудового права і правил чесної конкуренції; проблемами соціального забезпечення зайнятих без декларування, а також відтворення рівня життя їх сімей; серйозною шкодою гідності таких працівників [2, с. 44, 61; 7; 10; 11]. Юридичні формулювання терміну незадекларованої праці в національних законодавствах країн ЄС варіюють.

Отже, узагальнюючи підходи Європейської Комісії та МОП, до незадекларованої праці можна віднести лише ті випадки, коли уповноважені державні установи не мають інформації про сплату податків і внесків соціального страхування (або така інформація є недостатньою у порівнянні із даними сфери офіційного працевлаштування). Водночас, за визначенням Європейської Комісії, якщо державні установи не мають інформації про певний випадок трудових відносин, заборонений з точки зору законодавства і прихований (наприклад, виробництво і поширення заборонених законом товарів та послуг), то такий випадок трудових відносин є злочинною діяльністю [1, с. 4].

Окрім прямого соціального демпінгу (у провахах економіки на оплаті праці, виплатах до пенсійних та інших фондів обов'язкового соціального страхування, витратах на облаштування безпечних та ергономічних умов праці для незадекларованих працівників або зайнятих у штаті, які ведуть незадекларовану трудову діяльність, у т. ч. отримуючи зарплату «в конвертах»), серед основних причин, які стимулюють стурбованість проблематикою недекларування праці, в країнах ЄС відмічають:

- тенденції до відходу від традиційних трудових відносин, розвитку більш гнучких систем оплати праці та обліку робочого часу; збільшення обсягів самостійної зайнятості і субпідряду, гнучких контрактів, роботи за викликом;

- спрощення умов створення транснаціональних бізнес-структур, ускладнення моніторингу їх фінансової діяльності;

- зростання попиту на товари та послуги, споживачі яких усвідомлюють, що вони вироблені без декларування роботодавцями або найманими працівниками отриманих доходів [3–5].

Керуючись методичними настановами ЄС та МОП, Державна служба України з питань праці та Державна служба статистики України трактують незадекларовану працю як законну оплачувану діяльність, яка повністю або частково не оформлена відповідно до вимог законодавства,

використовуючи як синоніми такої діяльності терміни неформальної, неофіційної, незареєстрованої, тіньової, прихованої зайнятості [6]. Серед актуальних форм прояву незадекларованої праці розрізняють [1; 2; 5–7; 11]:

- неформальну зайнятість у формальному секторі економіки, коли з особою на зареєстрованому підприємстві (у т. ч. з ФОП) не укладається трудовий договір;

- зайнятість у неформальному секторі, тобто найману працю на незареєстрованих роботодавців;

- приховування відпрацьованого часу та частини зарплати (у т. ч. за наявності трудового договору) внаслідок невідповідності декларованої посади фактично виконуваним трудовим обов'язкам, тривалості та результативності праці. Серед дієвих механізмів такої підприємницької практики – встановлення відповідних формальних і неформальних корпоративних стандартів;

- замасковане працевлаштування, у т. ч. завдяки: виведенню частини персоналу за штат за посередництва кадрових агенцій; використанню аутсорсингових механізмів тимчасової зайнятості; організації дистанційної зайнятості; акціонуванню підприємств з подальшим укладанням угод між низкою взаємодіючих ФОП, що, беручи участь в єдиному технологічному ланцюгу, використовують спільну або суміжну матеріально-технічну базу;

- підміну трудових договорів цивільними та господарськими;

- незадеклароване сумісництво (або вторинну зайнятість), коли офіційно працевлаштована особа виконує роботу для інших роботодавців без оформлення трудових відносин.

Зміст ст. 153 Договору про функціонування ЄС дозволяє окреслити основні напрями системного відстеження й регулювання проблематики недекларування праці, оскільки визначає обов'язковість дотримання спільних вимог до: поліпшення робочого середовища та умов праці для захисту здоров'я і безпеки зайнятих; удосконалення соціального забезпечення і соціального захисту працюючих і населення пенсійного віку; захисту зайнятих у випадку розірвання трудового договору з ними; підвищення ефективності практик інформування та консультацій працівників, представництва і колективного захисту їх інтересів; умов найму громадян третіх країн, які законно проживають на території ЄС; соціальної інклюзії осіб, можливості та ресурси яких для пошуку працевлаштування та здобуття гідної оплати праці обмежені; гендерної рівності на ринку праці та за критеріями ставлення до особи з боку роботодавця і трудового колективу; пом'якшення і запобігання маргіналізації та соціальної ізоляції.

Організована на цих спільних нормативних засадах практика ЄС з виявлення, подолання,

профілактики незадекларованої праці нині найбільше концентрується на випадках, які є актуальними і для України, а саме:

- відсутності офіційного працевлаштування, трудового договору або цивільно-правової угоди з роботодавцем, а також незадовільного поінформування найманих працівників щодо їх змісту;

- перевищення тривалості робочого дня (тижня), організації праці з порушенням норм її безпеки (загальноекономічних, галузевих), ненадання або обмеження доступу до відпустки;

- необґрунтованого нормування посадових і трудових обов'язків та завдань найманих працівників;

- недотримання загальноекономічних та корпоративних гарантій оплати праці, дискримінації працівників за рівнем оплати праці, зважаючи на їх стать, вік, походження тощо [2, с. 7, 17–19, 27–28].

Також серед питань, нині однаково гострих для ЄС та України: удосконалення критеріїв і механізмів для встановлення факту існування трудових правовідносин; часті та масштабні прояви недекларування праці осіб, які працевлаштовуються через різноманітних недержавних посередників з добору персоналу; реалізація принципу однакового ставлення до позикових працівників, працівників з цивільно-правовими угодами найму та осіб із звичайними трудовими контрактами [3–5; 11].

Доповненням системних підходів до розв'язання проблем незадекларованої праці стала Директива № 2022/2041 Європейського Парламенту та Ради про адекватну мінімальну заробітну плату в ЄС, положення якої передбачалося імплементувати в національні законодавства країн – членів до кінця 2024 р. [12]. Урядовці ЄС, реагуючи у 2022 р. на ухвалення цієї Директиви, визнавали, що реальністю Європи впродовж тривалого часу була ситуація, коли заробітна плата залишала працівників та їх сім'ї жити в бідності, а також наголошували на нагальності підвищення встановленої законом мінімальної зарплати і сприяння укладанню колективних договорів як механізмів забезпечення гідного рівня життя [12].

Досвід функціонування системи інспекції праці в Україні, на яку нині покладено основні повноваження з виявлення і профілактики випадків незадекларованої праці (зокрема, окреслення масштабу відповідних проблем у ланках економіки), висвітлив фрагментарність інспекційних дій, обмеженість необхідних ресурсів та інструментів як власне цієї служби, так і механізмів та процедур координації її діяльності з іншими зацікавленими інституціями (насамперед, Державною податковою службою, Фондами загальнообов'язкового соціального страхування). З часом компенсація вітчизняного дефіциту робочої сили за рахунок іноземних працівників потре-

буватиме тісної взаємодії системи інспектування праці із структурами, які виконують функції імміграційної інспекції.

Територіальні органи Державної служби України з питань праці, здійснюючи повноваження у сфері легалізації найманої праці, що кореспондують з низкою питань дотримання податкового законодавства, стикаються з проблемами [5–7; 11]:

- незадовільної визначеності ознак трудового та соціально-трудоного шахрайства і демпінгу в національній нормативно-правовій базі;

- функціонування та поєднання різноманітних практик недекларування праці у окремих суб'єктів господарювання та у видах економічної діяльності (наприклад, у формах: приховування заробітної плати, у т. ч. завдяки заниженню рівня оплати праці в колективному та індивідуальних трудових договорах; неофіційного наймання працівників, які продовжують перебувати на обліку в службах зайнятості, отримуючи допомогу по безробіттю, або осіб без дійсних дозволів на роботу; укладання трудових або цивільно-правових договорів з працівниками під виглядом стажування; використання праці зайнятих у громадських роботах без належної оплати; фіктивного акціонування підприємств у мережу дрібніших різнопрофільних суб'єктів господарювання);

- обмеженості часу, ресурсів, кадрів інспекцій праці для виявлення та розслідування випадків недекларування праці, збору доказів та юридичної інтерпретації можливих правопорушень.

Вітчизняна специфіка проявляється також у вже визнаних експертами та офіційними структурами відмінностях у динаміці незадекларованої праці в Україні та розвинутих країнах світу, в т. ч. ЄС, у періоди глобальних і макрорегіональних криз та рецесій, що зумовлюються головним чином спеціалізацією господарства. У ЄС внаслідок значної сервісної спеціалізації господарства, відповідні ланки якого працевлаштовують основну кількість неофіційно та неформально зайнятих, в роки фінансово-економічних криз спостерігалось зменшення проявів та обсягів недекларування праці. Натомість в Україні в кризові періоди фіксувалося зростання масштабів, урізноманітнення форм недекларування праці через виведення «в тінь» капіталів реального і транспортно-логістичного секторів, індустріального сегменту АПК, а також поживавлення процесів тінізації легально працюючих підприємств цієї спеціалізації.

Серед прикладів виробничо-економічного середовища, що часто є ознакою недекларування праці або провокує подібні явища, а отже, вимагає посиленої уваги вітчизняної системи інспектування праці, слід, зокрема, відмітити:

- малі підприємства, виробників та підпільні цехи, які працюють у домашніх умовах та примі-

щеннях іншого призначення (наприклад, на складах, у гаражах), підприємства субпідрядників, інтегрованих у великі підрядні та торгові мережі в сферах виробництва будматеріалів та будівництва, сільського господарства, агропереробки;

– підприємства, що мають фальшиві адреси головного офісу та виробництва (у т. ч. агенції з добору і найму тимчасового персоналу), або головний офіс яких територіально віддалений від основної виробничої бази;

– підприємства, що не декларують сукупність видів своєї основної та допоміжної діяльності;

– суб'єктів господарювання, що не укладають колективних договорів або свідомо занижують прописані в колективних договорах розміри оплати праці, а також орендують робочу силу у приватних агенцій зайнятості;

– «мережеві» підприємства, що практикують франчайзинг, лізинг тощо, де материнська компанія управляє брендом і торговими операціями, перекладаючи спектр зобов'язань у соціально-трудових відносинах (насамперед, щодо умов та оплати праці найманих працівників) на філіали або підприємства, афілійовані через перебування у власності акціонерів материнської компанії;

– підприємства, що пропонують короткострокові контракти на сезонні роботи або тимчасові роботи «за викликом» (зокрема, у готельно-ресторанній індустрії, сфері дозвілля та розваг, побутових послуг);

– некомерційні організації, що декларують працівників як волонтерів, виплачуючи певні компенсації за їх роботу;

– суб'єктів господарювання, які, використовуючи технологічні можливості електронних мереж, стаціонарного і мобільного телефонного зв'язку, організують дистанційну роботу найнятих працівників у приватних будинках або підсобних приміщеннях, не декларуючи їх робочий час та розміри оплати праці.

Зважаючи на реалії поширення в Україні фіктивної самозайнятості, псевдоволонтерської та іншої подібної громадської активності, на межі інспекційних та правоохоронних повноважень перебуває проблематика виявлення і відстеження недекларованих трудових відносин у сферах, де діяльність з адміністрування праці зазвичай не ведеться (а саме, формально добровільного економічного обміну між родичами, знайомими, членами місцевих громад, низки видів самозайнятості – наприклад, із реалізації продукції ОСГ, приватного садівництва і бджільництва, збирання ягід, грибів, лікарських рослин тощо, соціальних неприбуткових робіт).

Відтак до основних напрямів удосконалення діяльності в сфері виявлення і запобігання практики недекларування праці в Україні належать:

– поліпшення якості підготовки та підвищення кваліфікації інспекторів праці як у сфері

нормативно-правових засад гарантування гідних умов зайнятості, так і щодо ознак та ситуацій можливого прояву незадекларованої праці у певних ланках економіки і громадах;

– удосконалення методик виявлення випадків незадекларованої праці, а також розрахунку і призначення відповідних штрафів та покарань [7];

– перегляд підходів до планування та проведення інспекційних відвідувань суб'єктів господарювання з метою приділення уваги тематичним питанням навіть у випадках, коли мета візитів полягає не у виявленні незадекларованої праці;

– запровадження санкцій за недотримання законодавчих вимог щодо декларування праці, безпосередньо пов'язаних із важливими господарськими, виробничими, інвестиційними інтересами роботодавців [2–5; 11];

– активізація освітніх та рекламних функцій територіальних органів Державної служби з питань праці з метою підвищення обізнаності роботодавців, адміністрацій суб'єктів господарювання, найманих працівників щодо: правил декларування профільної і допоміжної діяльності; ефективних засобів дотримання відповідних правових норм у межах певної господарської і виробничої компетенції; легальних можливостей уникнення або урегулювання ситуацій з недекларуванням праці;

– розширення повноважень і функцій з адміністрації праці щодо окремих категорій зайнятих, а саме: самозайнятих; домашніх працівників; мігрантів (транскордонних і внутрішніх, зокрема, ВПО); найманих працівників у ланках економіки, де, згідно із досвідом розвинутих країн світу, трудова діяльність часто має ознаки примусової експлуатації та порушення прав людини (хатні роботи, сільське господарство, будівництво, різноманітні роботи в морі, у т. ч. виконувані висококваліфікованими працівниками) [1, с. 14];

– опрацювання процедур виконання уповноваженими органами функцій адміністрування праці в умовах об'єктивного ускладнення доступу інспекторів до виробничої бази та робочих місць зайнятих (зокрема, на території домогосподарств, що використовують працю підсобних і домашніх працівників, у секторі морських і річкових вантажних та пасажирських перевезень, де відвідування залежить від згоди роботодавця або наявності ордеру) [1, с. 14];

– активізація практики використання ЗМІ з метою поширення інформації про правові зобов'язання роботодавців і працівників у сфері справедливого декларування зайнятості та праці, а також оприлюднення результатів контролюючих заходів, у т. ч. щодо розміру накладених штрафів.

Загалом, зважаючи на тенденції та особливості поширення незадекларованої праці в Україні (зокрема, в експортоорієнтованих ланках), діяль-

ність з її регулювання у відповідності з практикою і рекомендаціями ЄС має концентруватися на механізмах і важелях виявлення та стримування цієї моделі та стратегії зайнятості з послідовним зростанням частки заходів щодо перетворення праці без декларування на офіційну зайнятість. При цьому головним орієнтиром іноземні та вітчизняні експерти вважають одночасне зменшення привабливості незадекларованої праці як для роботодавців, так і для працівників (найманих, самозайнятих) [1; 2; 4; 5; 7; 8].

Висновки з проведеного дослідження. Міжнародна та вітчизняна експертна спільнота, норми спільного права і посадовці ЄС визнають незадекларовану працю системною загрозою національній безпеці в частині реалізації цілей економічної, інвестиційної, соціальної, міграційної політики, рекомендуючи Україні активізувати державну і громадську діяльність із запобігання подібним практикам. Досвід ЄС, інших розвинутих країн світу, нашої держави свідчить, що незадекларована праця: є складним, важко вимірюваним явищем з великою кількістю ознак та причин; виступає однією з форм соціального демпінгу, провокуючи недобросовісну конкуренцію між суб'єктами господарювання, заниження оплати праці, погіршення доступу працюючих і пенсіонерів до соціального забезпечення; ускладнює реалізацію чинних гарантій соціально-трудових відносин і соціального захисту населення, сповільнює досягнення цілей у сфері збалансування, поліпшення якості зайнятості, збільшення кількості робочих місць; знижує ефективність механізмів соціального діалогу і тристороннього збалансування інтересів основних соціальних партнерів (робітників, роботодавців, держави).

Магістральним орієнтиром рекомендацій МОП та ЄС для України є заохочення переходу від незадекларованої праці до трудових відносин, оформлених належним чином, в межах послідовної скоординованої державної політики щодо одночасного зниження привабливості сукупності форм зайнятості без декларування як для робото-

давців, так для працівників, а також перетворення її на офіційну зайнятість.

Складність незадекларованої праці як соціально-економічного феномену індустріальних та постіндустріальних спільнот глобалізованого світу та моделі зайнятості значної кількості населення у різноманітні форм обумовлює провідний критерій ефективності відповідної політики. Діяльність з виявлення, пом'якшення, усунення проявів і наслідків незадекларованої праці має ґрунтуватися на збалансуванні загальноекономічних, секторальних і галузевих, інспекційних та контролюючих, а також превентивних заходів із залученням уповноважених структур регулювання і моніторингу соціально-трудових відносин, сфери зайнятості та ринку праці, правоохоронних органів, інституцій трипартизму і громадянського суспільства.

Отже, окрім системного запобігання тінзації економіки, підвищення рівня оплати праці, реалізації антициклічної соціальної політики, це потребує корегування повноважень і методик системи інспектування праці у сфері виявлення порушень, пов'язаних із її недекларуванням у середовищі великого і середнього бізнесу, а також агенцій, які надають послуги добору, рекрутингу кадрів та посередництва у їх працевлаштуванні. Доцільно забезпечити варіативність засобів і стратегій інспектування праці щодо виявлення та запобігання її недекларуванню за: окремими секторами і галузями економіки; специфічними виробничо-економічними групами як суб'єктів господарювання, так і зайнятих; низкою конкретних проявів (приховування факту і розміру оплати праці, необлікованого робочого часу, фіктивних зайнятості, стажувань і самозайнятості, ухиляння від обов'язкових соціальних виплат тощо); територіальним розосередженням (в окремих регіонах, громадах різної людності та господарської спеціалізації, а також транскордонної орієнтації – наприклад, в рамках підрядних та субпідрядних послуг для іноземних і транскордонних компаній та корпорацій).

Список використаних джерел:

1. Інспекція праці та незадекларована праця в ЄС. Проект EC GLO/12/24/EES, Стратегія інспекції праці для боротьби з незадекларованою працею в Європі. Женева : МОП, 2013. 77 с. URL: <https://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/inspekcija-praci-ta-nezadeklarovana-pracija-v-yes.pdf> (дата звернення: 27.12.2024).
2. Директиви ЄС та реформування законодавства України з БГП і трудових відносин. Проект «Зміцнення адміністрації праці з метою покращення умов праці і подолання незадекларованої праці». ЄС – МОП, 2019. 64 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/bila_kniga_.pdf (дата звернення: 27.12.2024).
3. Торжевський М.В. Протидія незадекларованій праці в країнах Європейського Союзу. Досвід для України. *Ефективна економіка*. 2016. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5158> (дата звернення: 27.12.2024).
4. Українець Л.А. Міжнародний досвід регулювання тіньової зайнятості. *Ефективна економіка*. 2024. № 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.7>
5. Павловський Р.В. Досвід організації і функціонування системи інспектування праці в країнах ЄС. *Наукові перспективи*. 2022. № 1 (19). С. 202–212.

6. Незадекларована праця в Україні – погано для всіх. *Державна служба України з питань праці*. URL: <https://dsp.gov.ua/podolannia-nelehalnoi-zainiatosti/nezadeklarovana-pratsia-v-ukraini-pohano-dlia-vsikh/> (дата звернення: 27.12.2024).
7. Стасюк С.В., Майстренко В.В., Енгстрем В.Б., Квітко А.В. Методичні підходи до виявлення незадекларованої праці. *Проблеми охорони праці в Україні*. 2023. № 39 (3–4). С. 3–7.
8. Струк Н.П., Вальнюк Д.М. Державне регулювання детінізації національної економіки: теоретико-прикладні аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.1.17>
9. Pidkhomnyi O., Rubakha M. Financial factors for restraining the underground economy: case of Ukraine. *Economics of development*. 2020. Вип. 19 (2). С. 1–12.
10. Пшик Б.І., Другов О.О., Грудзевич У.Я. Фінансова поведінка домогосподарств в умовах економічної нестабільності в Україні: загальні тенденції та регіональні аспекти. *Ефективна економіка*. 2024. № 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.13>
11. Таїрова Т.М. Незадекларована праця та її правові наслідки. *Проблеми охорони праці в Україні*. 2023. Вип. 39 (1–2). С. 73–81.
12. Директива ЄС про адекватну мінімальну заробітну плату – це ключове рішення у боротьбі з кризою вартості життя. ФПСУ. 21.03.2024. URL: <https://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/mizhnarodna-robota/25897-dyrektyva-yes-pro-adekvatnu-minimalnu-zarobitnu-platu-tse-kliuchove-rishennia-u-borotbi-z-kryzoiu-vartosti-zhyttia.html> (дата звернення: 27.12.2024).

References:

1. ILO (2013) *Inspektsiia pratsi ta nezadeklarovana pratsia v YeS*. Proekt EC GLO/12/24/EEC, Stratehii inspektzii pratsi dlia borotby z nezadeklarovanoi pratsieiu v Yevropi [Labour inspection and undeclared work in the EU. Project of EC GLO/12/24/EEC, Strategy for labour inspection to combat undeclared work in Europe]. Geneva: ILO, 77 p. Available at: <https://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/inspekciya-praci-ta-nezadeklarovana-pracja-v-yes.pdf> (accessed December, 27 2024). (in Ukrainian)
2. EU – ILO (2019) *Dyrektyvy YeS ta reformuvannia zakonodavstva Ukrainy z BHP i trudovykh vidnosyn*. Proekt “Zmitsnennia administratsii pratsi z metoiu pokrashchennia umov pratsi i podolannia nezadeklarovanoi pratsi” [EU directives and reform of Ukrainian legislation on occupational safety and health, and labour relations. Project “Strengthening labour administration in order to improve working conditions and overcome undeclared labour”]. EU – ILO, 64 p. Available at: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/bila_kniga_.pdf (accessed December, 27 2024). (in Ukrainian)
3. Torzhevskiy M. (2016) *Protydiia nezadeklarovanii pratsi v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu*. Dosvid dlia Ukrainy [Counteraction of underclared work in the European Union. The experience for Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 9. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5158> (accessed December, 27 2024). (in Ukrainian)
4. Ukraynets L. *Mizhnarodnyi dosvid rehuliuвання tinovoi zainiatosti*. [International experience of regulation of shadow employment]. *Efektivna ekonomika*, no. 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.7>(in Ukrainian)
5. Pavlovskiy R. V. (2022) *Dosvid orhanizatsii i funktsionuvannia systemy inspektuvannia pratsi v krainakh YeS* [Experience of organization and functioning of the labour inspection system in EU countries]. *Naukovi perspektivy*, no. 1 (9), pp. 202–212. (in Ukrainian)
6. State Labour Service of Ukraine (2024) *Nezadeklarovana pratsia v Ukraini – pohano dlia vsikh* [Undeclared work in Ukraine is bad for everyone]. Available at: <https://dsp.gov.ua/podolannia-nelehalnoi-zainiatosti/nezadeklarovana-pratsia-v-ukraini-pohano-dlia-vsikh/> (accessed December, 27 2024). (in Ukrainian)
7. Stasyuk S. V., Maistrenko V. V., Engstrom V. B., Kvitko A. V. (2023) *Metodychni pidkhody do vyavlenia nezadeklarovanoi pratsi* [Methodological approaches to detecting undeclared work]. *Problemy okhorony pratsi v Ukraini*, vol. 39 (3–4), pp. 3–7. (in Ukrainian)
8. Struk N., Valniuk D. (2024) *Derzhavne rehuliuвання detinizatsii natsionalnoi ekonomiky: teoretyko-prykladni aspekty* [State regulation of the de-shadowing of the national economy: theoretical and practical aspects]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, no. 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.1.17>
9. Pidkhomnyi O., Rubakha M. (2020) *Financial factors for restraining the underground economy: case of Ukraine*. *Economics of development*, vol. 19 (2), pp. 1–12.
10. Pshyk B., Druhov O., Grudzevich U. (2024) *Financial behaviour of households in conditions of economic instability in Ukraine: general trends and regional aspects*. *Efektivna ekonomika*, no. 11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.13>
11. Tairova T. M. (2023) *Nezadeklarovana pratsia ta yii pravovi naslidky* [Undeclared work and its legal consequences]. *Problemy okhorony pratsi v Ukraini*, vol. 39 (1–2), pp. 73–81. (in Ukrainian)
12. Federation of Trade Unions of Ukraine (2024) *Dyrektyva YeS pro adekvatnu minimalnu zarobitnu platu – tse kliuchove rishennia u borotbi z kryzoiu vartosti zhyttia* [The EU Directive on an adequate minimum wage is a key solution in combating the cost of living crisis]. Available at: <https://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/mizhnarodna-robota/25897-dyrektyva-yes-pro-adekvatnu-minimalnu-zarobitnu-platu-tse-kliuchove-rishennia-u-borotbi-z-kryzoiu-vartosti-zhyttia.html> (accessed December, 27 2024). (in Ukrainian).

E-mail: bogush_lg@ukr.net